

מבט על, גיליון 802, 9 במרס 2016

ילדי המנהרות וילדי הסכינים

אורית פרלוב

השיח הביטחוני בישראל ביחס לזירה הפלסטינית מתמקד בעת הנוכחית בשתי סוגיות מרכזיות: המנהרות והתקפיות הנחפרות מרצועת עזה לשטח ישראל, אשר שבו לכותרות בשבועות האחרונים בעקבות קריסתן/הצפתן של שלוש מנהרות בשטח הרצועה, וגל האלימות שהתפרץ בגדה המערבית ובמזרח ירושלים בסתיו 2015, ובחזיתו "טרור הסכינים". ברקע הדברים עולות שאלות אשר לתפקידן של הרשתות החברתיות בין יתר הגורמים הממריצים צעירים פלסטינים ומניעים אותם לקחת חלק בפעילויות אלה.

"ילדי המנהרות": חידוש חפירת המנהרות ברצועת עזה עם סיום מבצע "צוק איתן" באוגוסט 2014 אינו בגדר הפתעה. הרס המנהרות במהלך המבצע וכן הפעולה המצרית שנקטה להריסת המנהרות בין רצועת עזה לסיני פגעו קשות בתשתית הצבאית של חמאס ובעורק התעשייה והכלכלה הראשי של הרצועה. מאז נסיגת צה"ל מהרצועה ב-2005, התשתית של "עזה תחתית" היא שאפשרה העברת נשק, חומרי גלם ומזון מסיני לאזור. "ייבושה" על ידי מצרים פגע בתעשייתם, במהנדסים ובקבלנים צעירים, שהתפרנסו ממנה. בהיעדר חלופה תעסוקתית – שיעור האבטלה ברצועה הוא מעל 50 אחוזים ודור ההורים הוא הדומיננטי בשוק העבודה - נערים בטווח הגילים 15-20 מועסקים על ידי הזרוע הצבאית של חמאס, הדואגת להם לפרנסה באמצעות העסקתם בחפירת מנהרות.

המדיה החברתית, בין היתר באמצעות קמפיינים ויראליים (#رجال_الأفناق – "אנשי המנהרות"), היא אמצעי גיוס אגרסיבי בשרות חמאס. קמפיינים אלה רוויים מסרים, המעניקים משמעות לאומית ודתית לחפירת מנהרות. חשוב להדגיש בהקשר זה שהתגייסות הצעירים לחפירת המנהרות אינה מבטאת מחויבות אידיאולוגית בראש ובראשונה, אלא היא נובעת גם, ואולי בעיקר, משיקולי פרנסה. וכך, השתייכות לאחת מ"יחידות הקומנדו" של עז א-דין אל-קסאם, המרכזות את פעילות החפירה, נעשתה מוקד התעסוקה העיקרי של הצעירים המובטלים בעזה.

בה בעת, המדיה החברתית אינה רק אמצעי גיוס לחפירת מנהרות, אלא גם ביטוי להתנגדות להעסקת צעירים בפעילות זו. בעקבות האבדות שגרמה התמוטטות המנהרות במהלך ינואר 2016 החל שיח ער במדיה החברתית, המתמקד בצעירים המועסקים בחפירתן. בשיח זה בולטת הנימה הביקורתית: נשמעת טענה נגד מה שנתפס כשימוש ציני שעושה חמאס בצעירים אלו, ואף אמירות כי בניגוד למסר הגיוס, שלפיו "יש אור בקצה המנהרה", צעירים אלה חופרים את קבריהם במו ידיהם. יתרה מכך, מתנהל שיח גובר על תופעת ההתאבדות בקרב הצעירים בשל הייאוש שהם מצויים בו. חמאס מצדו מתמיד במאמצי הגיוס, בין היתר באמצעות ארגון לוויית מפוארות לקרבנות המערך הלוגיסטי – זכות שבעבר רק לוחמים של עז א-דין אל-קסאם זכו לה.

"ילדי הסכינים": בניגוד למתרחש ברצועת עזה, תופעת "ילדי הסכינים" אינה מאורגנת, מנוהלת או ממומנת על ידי גורם מוסדי כל שהוא – הרשות הפלסטינית, חמאס או כל ארגון אחר במזרח ירושלים ובגדה המערבית. זו תופעה של יחידים, שחלקם פועלים בקבוצות של שניים עד שלושה חברים. איש מהם אינו מוכר או נחשב כמוביל דעת קהל בציבור הפלסטיני. אמנם, חמאס והרשות הפלסטינית ממהרים לגבות את המעשים ולעתים אף לקחת אחריות עליהם. מבחינת שני הגופים כאחד, מדובר באינטרס פוליטי ובהתנהלות המבטאת את התחרות ביניהם על ההובלה בזירה הפלסטינית. במסגרת זו, גופים יריבים אלה מתחרים ביניהם על מימון הקבורה ופרנסת משפחתו של מבצע הדקירה אחרי מותו, אם נפגע במהלך הפעולה.

הגיבוי לתקיפות הדקירה משתקף גם במושגים המתארים פעולות אלה: הילדים הדוקרים מכונים "לוחמי חופש" ו"פדאיון", וחבריהם הצעירים מתארים אותם במונחים של רומנטיזציה הרואית. בדפי הפייסבוק בזירה הפלסטינית רווחות השוואות של הילדים או הילדות הדוקרים לגיבורים הוליוודיים כבאטמן, ספיידרמן וסופרמן. הרשות הפלסטינית, מצדה, על רקע מעמדה הפחות כמנהיגות לגיטימית בקרב הדור הצעיר, אינה מציעה ראייה אחרת של התופעה. העולם התקשורתי החדש שבר את המונופול על הידע והנגיש לצעירים הפלסטינים את העולם שמחוץ למחנות הפליטים. נערים ונערות חשופים כיום לא רק לסביבתם הפיזית הקרובה, אלא למיליוני צעירים וצעירות בני גילם בישראל ובעולם, אשר חיים בתנאים טובים יותר משלהם. קולם של צעירים אלה נשמע ברשת – "הכיתה הווירטואלית" – והחשיפה להם זוכים מחוץ לכותלי בית הספר היא נרחבת ויוצרת אשליה של מסוגלות וכוח. הבעיה היא, כאשר צעירים אלו מנסים להשפיע ולשנות מחוץ לבמות הווירטואליות. אז הם נתקלים בתקרת זכוכית נמוכה בחברה הפלסטינית – מכל הבחינות. על רקע זה גובר התסכול בקרב הדור הצעיר, ובין היתר נוצרת תופעת "ילדי הסכינים". יתר על כן, מקרי הדקירה וההאדרה של מבצעים מהווים מקור השראה לצעירים הסובלים ממצוקה אישית בסביבתם הקרובה.

מגבלות הכוח: מה ניתן ומה לא ניתן לעשות?

מכשול פיזי או הפצצה לא ימנעו מצעירים חמושים במכשירי טלפון חכמים ובחיבור לרשת להפיץ את רעיונותיהם במהירות אדירה. מהות זו של המסרים הרעיוניים ויכולת הפצתם הנרחבת ברשת מגבילה עד מאד, ולמעשה שוללת את הסיכוי לדכאם ולחסלם באמצעים צבאיים. מאפיין זה של המדיה החברתית משותף הן למסרים שהם השראה לטרור, והן לביקורת נגד אלימות – יהא מקורה אשר יהיה. לא ניתן "להרוג" עמודי פייסבוק, טוויטר או יוטיוב; השרתים נמצאים לעיתים מחוץ לשדה המערכה, ועל כן ניסיון "לחיסול ממוקד" של האינטרנט באזורים מסוימים לא יצלח. מחיקה של עמודים וסגירה של חשבונות משתמש תוביל לפתיחה מחודשת של עמודים וחשבונות אלה, ושל נוספים.

משמעותם של דברים אלה, היא שהתפיסה הרווחת בישראל שלפיה השתתפות הצעירים הפלסטינים בחפירת מנהרות ובפיגועי דקירה, היא תולדה של תהליכי הדתה, המובלים על ידי חמאס, ושל הסתה המנוהלת על ידי הרשות הפלסטינית – מוטעית ומטעה. הרשתות החברתיות הן כלים תקשורתיים, לא שורש הבעיה. מאמצי התמודדות בזירת הרשתות החברתיות, בלי הידרשות לסוגיות הליבה הבעייתיות הקשורות בזירה הפלסטינית, ובפרט למצוקותיה ולמקורות תסכולה של השכבה הצעירה בזירה זו, לא יועילו לצמצם את תופעת ילדי המנהרות או את תופעת ילדי הסכינים. לעומת זאת, נדרשת הכרה בכך שלצד ניסיונות לגבש פתרונות מבצעיים (וחלקיים) לסימפטומים, קרי חפירת המנהרות ההתקפיות וטרור הסכינים, וכן לצד פעילות נגד ההסתה ברשתות החברתיות, על ישראל לגבש תכנית פעולה תעסוקתית-כלכלית נרחבת שבמרכזה בניית עתיד חיובי לילדי עזה, מזרח ירושלים והגדה. על מנת לנסות ולגרוע מהאטרקטיביות של התגייסות לצוותי חפירה ברצועת עזה, או לשלול את פיגועי הדקירה כאמצעי ביטוי לאומי וכפתרון לבעיה אישית, יש לזווג מענים למצוקות שמקורן באבטלה, בעוני ובהיעדר האפשרות למוביליות חברתית.